

XIX əsrin birinci yarısında yaranmış Azərbaycan maarifçiliyin ilk nümayəndəsi olan Abbasqulu ağa Bakıxanov (1794-1847) qiymətli elmi və bədii əsərləri ilə xalqımızın ictimai və mədəni inkişafı tarixində mühüm yer tutur. O, ensiklopedik biliyə malik istedadlı alim, mütəfəkkir və şair kimi məşhurdur.

ABBASQULU AĞA BAKIXANOV VƏ MÜTALİƏ PROBLEMİ

İlk təhsilinə Bakıda başlayan Abbasqulu ağa sonralar yazır: «Məni 7 yaşından oxumağa qoydular, lakin vəziyyətin qarışıqlığı və müharibələr nəticəsində olan dəyişikliklər məqsədin lazımı qədər əldə edilməsinə mane oldu. 10 il içərisində farsca azacıq savaddan başqa heç bir şey qazanmadım. Bundan sonra Qubada 10 il ərəb dili və sair fənləri təhsil etməklə məşğul oldum. Vəsaitin azlığı və sair maneə əngəllərə baxmayaraq, mən yenə bir qədər təhsil almağa müvəffəq olmuşdum. Bu zaman Qafqaz ordusu və vilayətlərinin baş komandanı general A.P.Yermolov 1820-ci ildə məni dəvət edib dövləti vəzifələrdə işə təyin etdi. Tiflisdə rus dili və yazısını öyrəndim, bu dilə tərcümə edilmiş kitablar vasitəsilə cürbəcür elmlər və müxtəlif tayfaların əhvalı ilə tanış oldum. Vəzifə işləri ilə əlaqədar olaraq və bu dövlət böyüklərinin hüzurunda olmaq münasibəti ilə Şirvan, Ermənistan, Dağstan, Çerkezistan və Gürcüstan vilayətlərinin bir çox yerlərini dolandım. Anadolu və Azərbaycan şəhərlərinə də gedib böyük şəxslər və əhalinin müxtəlif təbəqələrinə mənsub adamlarla görüşdüm. İran və Rum (Osmanlı) dövlətləri ilə olan müharibə və barışıq işlərində rus əsgərlərinin baş komandanı böyük əmir Paskeviçin yaxın adamlarından biri oldum. 1833-cü ildə səyahət qəsdilə səfərə çıxıb iki il Don ölkəsini, Malorossiyanı,

Velikorossiyanı, Lifliyandıyanı, Litvanı və Lehistanı (Ploşanı) gezdim. Avropa ölkələrinin təcrübəli dövlət adamları, məşhur alimləri və bilici sənətkarları ilə görüşdüm. Bir çox qərribə işlər və saysız təəccüblü əsərlər gördüm. Hər bir ölkədə, hər bir işdən bilik və təcrübəmi artırdım. Get-gedə cəhaletim azaldı».

«Qanuni-Qüdsi», «Əsrarül-mələkut», «Təhziübül-əxlaq», «Eynülmizan», «Gülüstani-İrəm» kimi əsərləri ilə böyük şöhrət qazanmış A.Bakıxanov Azərbaycan elmi tarixində mühüm rolu olan böyük alimdir.

“Şəxsi ləyaqət olmadan...”

XIX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda ictimai fikir formalaşır və inkişaf edir. Tərəqqipərvər ziyalılar xalqı gerilikdən, cəhaletdən, köləlikdən xilas etmək yollarını maarifçilik ideyalarının, qabaqcıl mədəniyyətin təbliğində görürdülər. Belə mütərəqqi xadimlər arasında özünəməxsus yer tutan Abbasqulu ağa Bakıxanov çox düzgün olaraq göstərirdi ki, Avropaya Asiya qarşısında üstünlük verən bəzi asiyalıların düşün-

dükləri kimi tale və təsadüf deyil, maarifdir. O dövrün təhsili ilə tanış olmuş asiyalılar isə öz elmlərinin naqisliyini görüb yaranmış vəziyyətdən çıxış yolu tapa bilmir və həmvətənlərinin miskin vəziyyətinə böyük bir qüssə ilə baxırdılar.

A.Bakıxanov xalqı cəhalet, avamlıq, mədəniyyətsizlik bəlalarının qurtarmaq üçün elmə, maarifə, kitaba üz tutmayı məsləhət görürdü. O, deyirdi ki, xalqın maarifləndirilməsi üçün ilk növbədə məktəblər açılmalı və dərs kitabları tərtib edilməlidir.

Böyük maarifçi yazır: “Şəxsi ləyaqət olmadan, nəsəb və sülalə şərəfəti qürbətdə naməlum, vətəndə isə məzəmmətə məruzdur. Bunlara təkyə etmək mənasızdır, etibar ediləcək və arxalanacaq bir dövlət varsa, o da hər bir halda elm və adabdan (ədəbdən) ibarətdir... Bu elm və adab da zahirpərəst adamların boşboğazlıq edib, özləri üçün fəzilət sandıqları mənzum kəlmələrdən və mövhumı (xəyali) qaydalardan ibarət deyildir...”

Bəlkə bu elm və adab, sərf olunan mərifət və edilən əməldən ibarətdir ki, bu da ümumun mənfəəti, sülh və asayiş üçün yararlıdır. Əsərləri vasitəsilə bir çox əsrlər boyu öz xeyir və mənfəətini saxlar”.

A.Bakıxanov kitabları insanlara doğru yol göstərən, onlara inkişaf yolunu göstərən, bir vasitə hesab edir. A.Bakıxanov göstərir ki, gözəl qələmi olan sənətkarların borcu keçmişdə baş verən hadisələrin nəticələrini ümumiləşdirərək gələcək nəsle yadigar qoymaq üçün kitablar yazmalıdır:

Gözəl əsərlər yazan sənətkarın qələmi,
Əski rəsm və ayindən yeni bir tərh yaratmazsa,
Keçmişlərdən kim bir nişan və xəbər verə bilər,
Və kim gələcək nəsle yadigar olaraq bir töhfə qoya bilər?

Elmə və əqli təhsilə yüksək qiymət verən, elmi adamların yazdığı, hamının maariflənməsi üçün əhəmiyyətli olan kitabları müsbət dəyərləndirən A.Bakıxanov yazır: «*İnsanın işlərinə dərin nüfus etdikdə inandım ki, dünyada heç bir şey əbədi deyil. Sərvət və mənəb yox olub gedə bilər... Mən yalnız birçə şeyə inanıram ki, ona etiqadım çox möhkəmdir. O da elmdir. Elm ələmində lazım olan biliyi əldə edib özün sonra gələcək nəsil üçün biliklərdən bir iz buraxdığı zaman özünü xoşbəxt insan hesab etməkdə haqlısan və öldükdən sonra bu dünyada ömrünü davam etdirmiş olursan*».

1832-ci ildə Bakıda rus dilində məktəb açmağa təşəbbüs göstərən və hökumətə layihə təqdim edən A.-Bakıxanov yazır: «*Maarifə doğru ilk addım məktəb təsis etməkdir. Mən həmvətənlərimin faydası üçün var qüvvəmi bu işə həsr edirəm və öz nəzarətim altında məktəb təsis etmək haqqında fikir irəli sürməyə cəsarət edirəm*».

A.Bakıxanov çox düzgün olaraq göstərir ki, müsəlmanlar arasında maarif yayıldıqca yerlərdə məmurların və tərçümanların qərəzkarlığı üzündən baş verən cinayətlər də kəsilir. Maarif yerli xalqı rus xalqı ilə daha sıx birləşdirir və bundan hər iki tərəf böyük fayda götürür.

A.Bakıxanov yazır: «*Maarifə doğru ilk addım məktəb təsis etməkdir. Mən həmvətənlərimin faydası üçün bütün qabiliyyətimi bu işə həsr edirəm və mənim nəzarətim altında məktəb təsis etmək haqqında fikir irəli sürməyə cəsarət edirəm*».

Birinci Azərbaycan dilçisi

A.Bakıxanovun fikrincə kitab əhatə etdiyi sahəyə dair sistemli və ardıcıl biliklər verməlidir. O, bu fikri ilk elmi-pedaqoji əsəri olan «Qanuni-Qüds» («Fars dilinin qrammatikası») kitabında həyata keçirmişdir. Fars dilinin qanunlarını öyrədən bu kitabdakı hökm və nəticələri müəllif bu dilin təbiətinə uyğun şəkildə ver-

mişdir. Əsərin ikinci fəslində nitq hissələrinin bölgüsü, üçüncü fəslində isə cümlənin şərhli əsasən ərəb sərfi üzərində qurulmuş və fars dilində işlənən ərəb sözlərinin izahı da verilmişdir. Müəllif «Qanuni-Qüdsi»nin məktəb şagirdləri üçün bir dərslik olmasını nəzərdə tutduğu üçün, əsərdə əyanilik prinsipinə riayət etmişdir; qrammatika qaydalarının yadda möhkəm saxlanması üçün misalların əksəriyyətini şeir parçaları ilə vermişdir.

«Qanuni-Qüdsi»nin farsca əsli 1831-ci ildə Təbrizdə, ruscaya tərcüməsi isə 1841-ci ildən Tiflisdə nəşr olunmuş, çar hökuməti tərəfindən yüksək mükafata layiq görülmüşdür. Bu əsərdən Qafqazdakı rus gimnaziyalarında uzun müddət dərslik kimi istifadə edilmişdir.

Azərbaycanın dilçi alimi Ə.Dəmirçizadə bu əsərinə görə A.Bakıxanovu birinci Azərbaycan dilçisi hesab edir.

«Hər bir tayfanın kəmalət dərəcəsinə onların kitablarından anlamaq olar»

Etiraf etmək lazımdır ki, o dövərə qədərki Azərbaycan alimlərinin çoxu dil, incəsənət, ədəbiyyat, məntiq, tarix, coğrafiya, astronomiya və s. elmlərə aid əsərlər yazsalar da, bunları mütləq dini nöqteyi-nəzərdən işıqlandırır, əsasən köhnə ilahiyat kitablarına şərh və dini məsələlərə dair əsərlər yazırdılar. O zaman Azərbaycanda elm sahəsində müəyyən durğunluğun hökm sürməsi bununla izah edilə bilər.

Azərbaycan və Dağıstan xalqlarının tarixinə aid olan «Gülüstani-lrəm» A.Bakıxanovun ən böyük elmi əsəridir. Əsər ilk məxəzlər arasında, uzun illər bu sahədə apardığı ciddi tədqiqatın nəticəsində yaradılmışdır. Müəllif özü dövlət başçısına və müasirlərinə yazdığı müraciətnamələrində əsər haqqında «mənim uzun illər zəhmətimin məhsuludur» - deyər qeyd edir.

Qafqazlıları vəhşi və əqli inkişafı qeyri-qabil hesab edən çarizm ruslaşdırıcılarının saxta müddəalarına cavab olaraq Abbasqulu ağa bu əsəri ilə sübut etdi ki, «*Hər şeyin səbəbi xalqa qarşı yeridilən siyasətdə, xalqın mənafeyinə uyğun gələn kitabların, tərbiyə üsullarının, asayişin olmamasındandır*».

A.Bakıxanov Azərbaycan xalqının başqa millətlərdən geri qalması səbəblərini təhlil edərək bu qənaətə gəlir ki, əgər asayiş imkan versəydi və lazımı tərbiyə üsulları, məktəblər, kitablar yaradılsaydı, «*o zaman qafqazlılar böyük tərəqqiyə nail olar, maarifin zirvəsinə ucala bilərdilər*».

O yazır ki, hər bir xalqın, millətin inkişaf dərəcəsini həmin xalqın kitabları ilə müəyyən etmək olar.

A.Bakıxanov bununla xalqın şüurunun, əqlinin, mədəniyyətinin inkişafında kitabın oynadığı böyük rolunu açıb göstərir: «*Hər bir tayfanın kəmalət dərəcəsi, vəziyyət və hallarının gözəlliyini onların kitablarından, əsərlərindən anlamaq olar*».

Müəllifin fikrincə, bu elmi və ədəbi boşboğaz adamların yazdıqları həyatla əlaqəsi olmayan, boş nəsihətlərdən, xəyali qaydalardan ibarət kitablardan deyil, xalqa inkişaf yolunu öyrədən, həyatda ona düzgün yol göstərən kitabları mütaliə etməklə qazanmaq olar.

A.Bakıxanov insanların var-dövlətini iki qrupa bölür: maddi və mənəvi sərvətlər. O, bunların fərqini göstərərək yazır ki, insanların yığdığı maddi sərvətlər pul olub gedəcək və nə sərvətdən, nə də onu yığan adamdan heç bir nişanə qalmayacaq. Qabaqcıl, mütərəqqi elmlərlə biliyi, elmi, xalqın maariflənməsi, irəliləməsi, inkişafı üçün sərf edən və qiymətli kitablar yazan şəxsləri A.Bakıxanov mənəvi sərvət sahibləri adlandırır və göstərir ki, bu şəxslər özləri üçün heç zaman azalmayan, itməyən, əsrlər boyu yaşayacaq bir dövlət qazanırlar. «*Kitab yazan şəxs əsrlər boyu öz xeyir və mənfəətini saxlar*» - deyən A.Bakıxanovun fikrincə, kitab durduqca onu yazan şəxsin fikirlərini də yaşadacaqdır.

**“Kitab yazarkən millət
təəssübündən, vətən
tərəfdarlığından çəkildim”**

A.Bakıxanov tək-cə kitabları yox, kitab yazan şəxsləri də yüksək qiymətləndirərək yazır: «Dünyada əsərlərin ən möhkəmi və dayanıqlısı təlifdir. Bunun fəziləti tərifi möhtac deyildir. Bunsuz nə məişətin səpgi və qaydaları qala bilər, nə də davam edə bilər».

A.Bakıxanov öz dövrü üçün böyük işlər görərək ilk dərslilər, elmi kitablar yazmış, qiymətli fikirlər irəli sürmüşdür. Lakin bunlara baxmayaraq təvazökarlıq etmiş, öz məqsədinə çatmadığına görə təəssüf etmişdir: «Mən imkan olduqca müxtəlif kitablar və təsnifat yaratmışam. Lakin əsl məqsədimə yenə də çatma bilməmişəm».

A.Bakıxanova görə «Hər bir xalqın keçmiş olduğu həyat yolunda yaranmış müsbət mədəniyyət, ədəbiyyat zəminindən kənarında heç bir ədəbiyyat, kitab yarana bilməz».

A.Bakıxanov tarix elminə və bu elmə dair yazılmış kitablara daha yüksək qiymət verirdi. O, göstərərək yazır ki, tarixə dair yazılmış kitabları mütaliə edən şəxslər bilik və gözəl əxlaqlı olur. Tarix kitablarının mütaliəsi keçmişdə baş vermiş yaxşı və pis işlərin səbəblərini insana aqah edir və bunlara əsasən gələcəkdə baş verəcək işləri əvvəlcədən görməyə imkan yaradır. Tarixə dair yazılmış kitablar xalqın özünü özünə tanıtmışdır, xalqı vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edir. O, bu haqda yazır: «Tarix elə bir nəticədir ki, ehtiyac və rifah səbəblərini, tərəqqi və tənəzzül yollarını anladır. Gələcəkdə törəyə bilən əhvalatı keçmişin libasında insanların ibrət nəzərinə çatdırır. Tarix elmi dünyanın təcrübəsini bizə kəşf edir. Hər bir ölkənin tarixi orada yaşayan xalq üçün faydalıdır».

O yazır: «Əxbar kitabları və əsəriyyə qalıqları heç bir ölkədə keçmişdə vəqə olan işləri lazımi tərtib və təhsil ilə ifadə edə bilməz xüsusilə bu ölkə müxtəlif tayfaların gediş-gəlişi və istilası üzündən həmişə ix-

tişəş və qarşılıq meydanı olmuşdur. Bir çox kitab, tarixi sənədlər və maddi mədəniyyət əsəri tələf olmuşdur. Başqa millətlərdən heç birinin tarix kitabları da bu məsələni la-yiqincə izah etmir... Mən mümkün olanı ələ keçirib, qalanlarını əlaqələndirdim. Mövcud əsərləri nəql və rəvayətlərlə tutuşdurum».

A.Bakıxanov göstərir ki, tarix elmindən bəhs edən kitablarda hadisələr müxtəsər, oxucunun anlaya biləcəyi sadə dildə, həmçinin biliklər sistemli şəkildə verilməli və hadisələr arasında əlaqə yaradılmalıdır. A.-Bakıxanova görə kitabın qiymətli olması üçün orada müstəqil, obyektiv fikirlər olmalı, müəllif kitaba daxil etdiyi hər bir faktı dəfələrlə yoxlamalı, təhlil etməlidir. O yazır ki, kitab yazan şəxs millətçilik, yerçilik edib faktları, hadisələri təhrif etməməlidir. «Kitab yazarkən millət təəssübündən, vətən tərəfdarlığından çəkildim. Hər bir mötəbər sözlər, cürbəcür kitablar və məktublar, sultanların məktubları, fərmanları, sikkələr, əsəri-ətiqələrin qalıqları, əhalinin təhqir və bəyanları ilə əsaslandırmağa çalışdım».

Kitabın, elmin, mütaliənin qüdrətinə, insan aqlına, insan biliyi və qabiliyyətinə inam, etiqad A.Bakıxanovun bütün nəzəri fikirlərinin əsasını təşkil edir: «Mən rahiblikdə nicat yolu görmədim, etiqad və etimadsızlıq kimin başında dolanır. Qara torpaqdan günəş yüksəlir. İnsan bilmədiklərini öyrənir».

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, A.A.Bakıxanov ilk dəfə olaraq «Gülüstani-İrəm» əsərində konkret tarixi faktlara əsaslanaraq Azərbaycanın xüsusi mədəniyyətinin olduğunu sübut edir.

**«Uşaqlara öyrədilən elm daşda
həkk edilən kimidir»**

A.Bakıxanov pedaqoji məsələlərlə bir alim kimi məşğul olmuş, uşaqların və gənclərin tərbiyəsi ilə əlaqədar olan iki əsər yazmışdır. Bunlardan biri «Təhzibül-əxlaq», digəri isə «Kitabi-nəsihət»dir.

«Təhzibül-əxlaq» müəllifin pedaqogika və psixologiyaya aid elmi və nəzəri məsələləri əhatə edən fəlsəfi əsəridir. Fars dilində yazılmış bu əsərin müəyyən fəsilləri əxlaq normalarının şərhinə həsr olunur. A.Bakıxanovun əxlaq nəzəriyyəsi onun insanlığa, vətənə və xalqına olan məhəbbəti, maarifçi və demokratik dünyagörüşü ilə bağlıdır. «Təhzibül-əxlaq»da A.Bakıxanov nəzəriyyə ilə təcrübənin («elmlə əməlin») qarşılıqlı əlaqə və münasibətini təyin etməyə çalışır. Elmlə əməlin bir-birindən asılı olduğunu izah edərkən, elmə üstünlük verir.

A.Bakıxanov «Təhzibül-Əxlaq»ın müqəddiməsində elmin, kitabın, mütaliənin insan həyatında necə böyük rol oynadığını göstərmək üçün, həyatı, öz başına gəlmiş hadisələri misal çəkir. O, qeyd edir ki, insanla heyvanı fərqləndirən onların şüurudur. Bu şüur insanlarda mütaliə edən kitabların və uzun müddətli təcrübələrin nəticəsində əmələ gilir. Lakin bəzən biliksiz təcrübə fayda vermir. Buna görə də A.Bakıxanov qabaqcıl adamların kitablarını oxumağı və əldə edilən bilik vasitəsi ilə həyatda olan çətinlikləri aradan qaldırmağı məsləhət görür: «Hər gün öz biliyimi artırmaq üçün ciddi-cəhd göstərdim. Dünyanın böyük və qabaqcıl adamlarının, xalqların görkəmli şəxsiyyətlərinin əsərlərini araşdırmağa başladım. Özümün az məlumatım olmasına baxmayaraq daha çox faydalandım. İndi bir çox çətinlikləri aradan qaldırmağa müvəffəq ola bilib təsəlli tapmaqdayam... Bundan qiyas etmək olur ki, bilik daha çox əldə edilsə və təcrübə artsa, daha çox müvəffəqiyyətlərə nail olacağıq».

A.Bakıxanov elmin uşaqlara kiçik yaşlarından öyrədilməsinin əhəmiyyəti haqqında yazır: «Uşaqlara öyrədilən elm daşda həkk edilən kimidir».

Lakin o, öz dövründə uşaqlar üçün dərslilərin olmamasından şikayətlənərək göstərir ki, «uşaqlar üçün yazılmış kitabların dil çətinliyi və fikir dolaşlıqlığı yalnız şagirdləri

deyil, həm də müəllimləri və tədqiqatçıları çətinliyə salır».

Uşaqların əxlaqını yaxşılaşdıran və onlarda nəcib xasiyyətlərin yaranmasını təmin edən bu nəsihətlər bu gün də öz əhəmiyyətini itirməmişdir.

“Bəzi kitablar o qədər uzun və pərakəndədir ki, onları anlamaq çətindir...”

A.Bakıxanovun ikinci pedaqoji əsəri «Kitabi-nəsihət» və ya «Nəsihətnamə»dir. Burada 102 nəsihət vardır. Müəllifin kiçik müqəddiməsindən və dini nəsihətlərdən sonra dövlət başçısına (padşaha), atanaya, böyüklərə itaət və ehtiramın vacibliyinə aid, daha sonra isə həyat və məişət məsələləri ilə əlaqədar olan əxlaqi nəsihətlər verilir. Bu nəsihətlərin əksəriyyəti «Təhziüb-əxlaq»dakı əxlaqi nəzəriyyə ilə sıx bağlıdır.

«Kitabi-nəsihət»in girişində müəllif tərbiyə və təlimə dair kitabların uyğunsuzluğundan, çətin dildə yazılmasından şikayət edir. Özündən böyüyə hörmət, ata-ananı sevmək, onların itaətindən çıxmaq, qohum-əqrəbaya mehribanlıq, dostluqda sədaqət, işdə və haqq-hesabda düzlük, doğru danışmağa adət etmək, pis adamlarla ünsiyyət etməmək, özünə rəva bilmədiyi işi başqasına rəva görməmək, həyatdakı çətinliklərə və müsibətə dözmək, səbirli olmaq, mərdlik və qorxmazlıq, zəhməti sevmək, tənbelliyə nifrət, elm və təhsilə həvəs və s. bu kimi əxlaqi nəsihətlər «Kitabi-nəsihət»in əsas məzmununu təşkil edir.

A.Bakıxanov səthi və başdan-sovdu bilik verən kitabları rədd edərək göstərir ki, kitabların dili sadə və anlaşılıq olmalı, həyatla, təcrübə ilə əlaqəsi möhkəm olmalıdır. A.Bakıxanov uşaqlar üçün dərslərin ana dilində, sadə, yığcam olması barədə «Nəsihətnamə» əsərində də bir sıra qiymətli fikirlər söyləmişdir. O, bu haqda əsərin girişində yazır: «Mən nə qədər axtarımsa, uşaqların təlimi üçün elə bir kitab tapa bilmədim

ki, asan və anlaşılıq dil ilə əxlaq gözəlliyinə dələlət etsin... Bəzi kitablar o qədər uzun və pərakəndədir ki, onları anlamaq çətindir...».

A.Bakıxanovun fikrincə, elm, bilik qazanmaq üçün kitabların müəllisi böyük əhəmiyyətə malikdir. Mütaliə vasitəsilə insan böyük alimlərin, filosofların, dövlət adamlarının fikirləri, işləri ilə tanış olur, bilik xəzinəsinin incilərindən istifadə edir. Mütaliə insanı xoşbəxtliklə bəzəyir, insan bədbəxtliyə düşər olduğu zaman isə qazandığı bilik onun dayağı olur. Mütaliənin təsiri isə şagirdlərin səyindən asılıdır. A.Bakıxanov qeyd edir ki, ağıllı adamlar bilmədiklərini mütaliə vasitəsilə aradan qaldırır.

A.Bakıxanov göstərir ki, elmə maraq xatirinə yox, ondan həyatda istifadə etmək üçün məşğul olmaq lazımdır. O, elmin, biliyin həyatda insana böyük dayaq olduğunu söyləyərək yazır: «Elmi adamlar həyatda müvəffəqiyyətsizliyə uğrasa da adamlar onun haqqında deyir: «Öz işini bilən adamdır». Elmsiz adam məqsədinə çatdıqda isə deyirlər: «O adamın bəxti gətirdi».

A.Bakıxanov qeyd edir ki, kitablar təcrübə əsasında yazılmalı və kitabda verilən nəzəriyyələr təcrübədə özünü doğrultmalıdır. O, belə kitablara böyük qiymət verərək yazırdı: «Kitab xeyir əməlin ən yüksək dərəcəsi olmaqla tükənməz bir sərvətdir. Kitab təcrübənin məhsuludur, təcrübə üçün də yaşayır. Təcrübə-nəzəriyyəsiz şor torpağa əkilən toxuma bənzər. Elm təcrübəsiz qəbrə basdırılmış canlı orqanizmə bənzər».

A.Bakıxanov göstərir ki, hiylə-gərliklə yox, elmlə, biliklə, savadla öyünmək lazımdır. Çünki, bilik bütün çətin işlərdə insana lazım olan kəsərli bir silahdır. Bəzi adamlar isə az kütlüyünü, savadsızlığını gördükdə hiyləyə əl atırlar.

Biliyin, elmin tükənməz xəzinə olduğunu qeyd edən A.Bakıxanov deyirdi ki, bütün ehtiyatlar istifadə etmə nəticəsində azalır, elm isə əksinə, artır. O, elmi əbədi dövlət adlandıraraq yazırdı: «Ağıldan və elm-

dən daha yaxşı bir dövlət yoxdur. Çünki onlar həmişə sənindir heç kəs onları səninin əlindən ala bilməz».

A.Bakıxanov elmi, kitabı, mütaliəni hər şeyin açarı hesab edirdi və göstərdi ki, onlar bütün arzuların yüksək tutulmalıdır: «Elm və kamal əldə etməyi hər şeydən əziz tut. Çünki hər şey onların vasitəsilə əldə edilir».

A.Bakıxanov öz xalqını maarifləndirmək üçün tek kitablar yazmaqla kifayətlənməmiş, başqa dillərdə olan qiymətli kitabları ana dilinə tərcümə etməklə də məşğul olmuşdur. Bu tərcümələrə alimin ərəb, fars, türk və rus dillərindən etdiyi tərcümələr aiddir. Bu tərcümələrin xalq üçün faydalı olmasına çalışan şair onları xalqın başa düşəcəyi bir dildə yazmışdır.

Məşhur ədəbiyyat tarixçisi F.Köçəri A.Bakıxanovun tərcümələri haqqında yazır: «Bizim şairlərin bir neçəsi Krilovun «Eşşək və bülbül» adlı təmsilini uşaqlar üçün tərcümə etmişdir, lakin onlardan heç kəs həmin təmsilə Bakıxanov qədər gözəl, bədii, saf, ustalıqla tərcümə edə bilməmişdir. Bu gözəl, şirənə tərcümə bizim dərslərlərin bəzəyi ola bilər».

A.Bakıxanovun şəxsi kitabxanaları da onun kitaba və mütaliəyə sıx bağlı olduğunu təsdiqləyən aktdır. Bu isə ayrıca araşdırma mövzudur.

Knyaz ASLAN

pedaqoji elmlər namizədi, dosent

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: 3 cildde -B., 1960.-C65-98.
  2. Bakıxanov A.A. Bədii əsərləri.-B., 1973.-391 c.
  3. Bakıxanov A.A. Güllüstani-İrəm. -B., 1951.-256 c.
  4. Qasımzadə F. Abbasqulu ağa Bakıxanov Qüdsi.-B., 1956.-166 c.
  5. Tağıyev H. Azərbaycanda kitabxanaçılıq işi.-B., 1964. -130 c.
- Xələfov A.Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi.-B, 2007.-400 c.